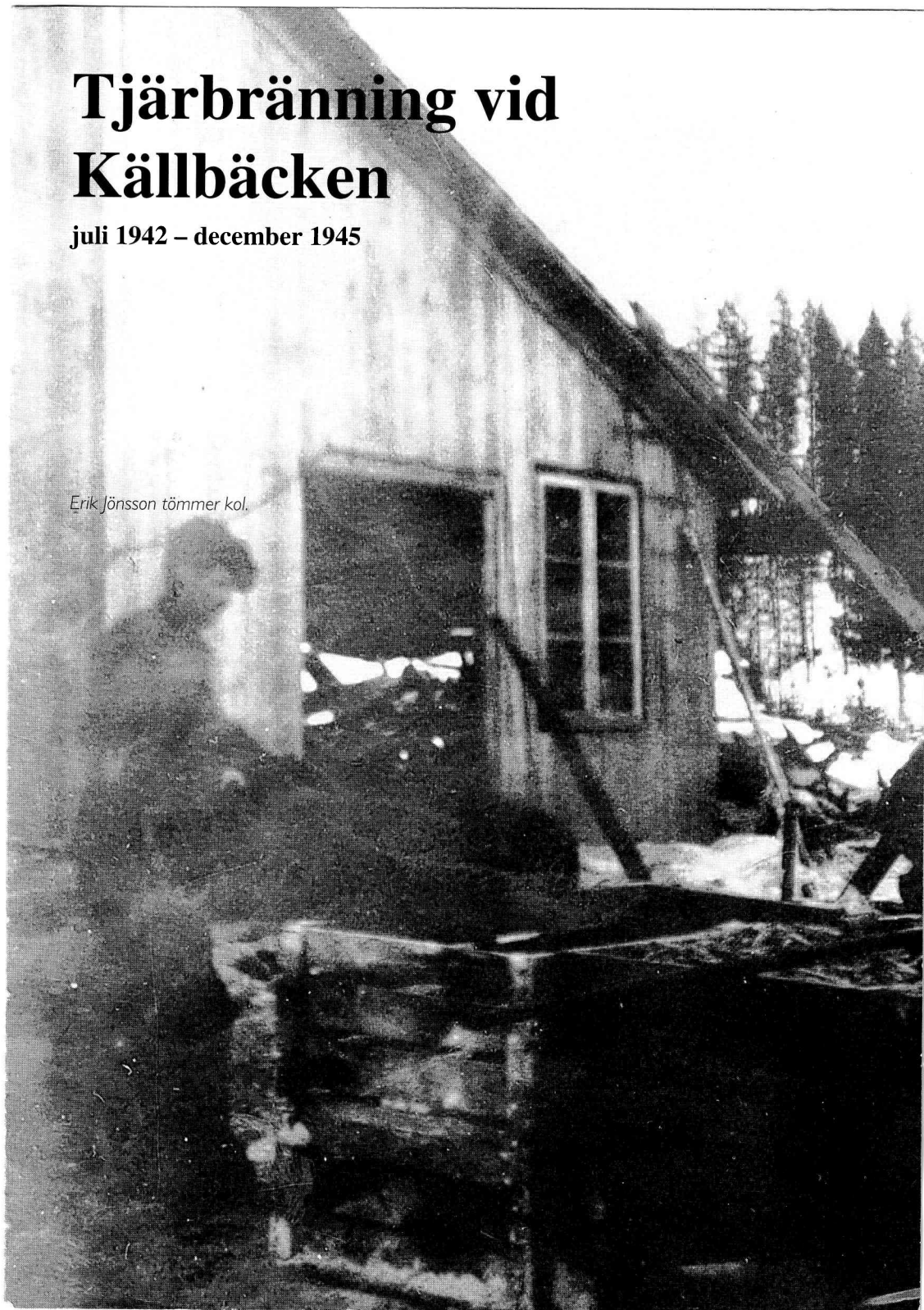
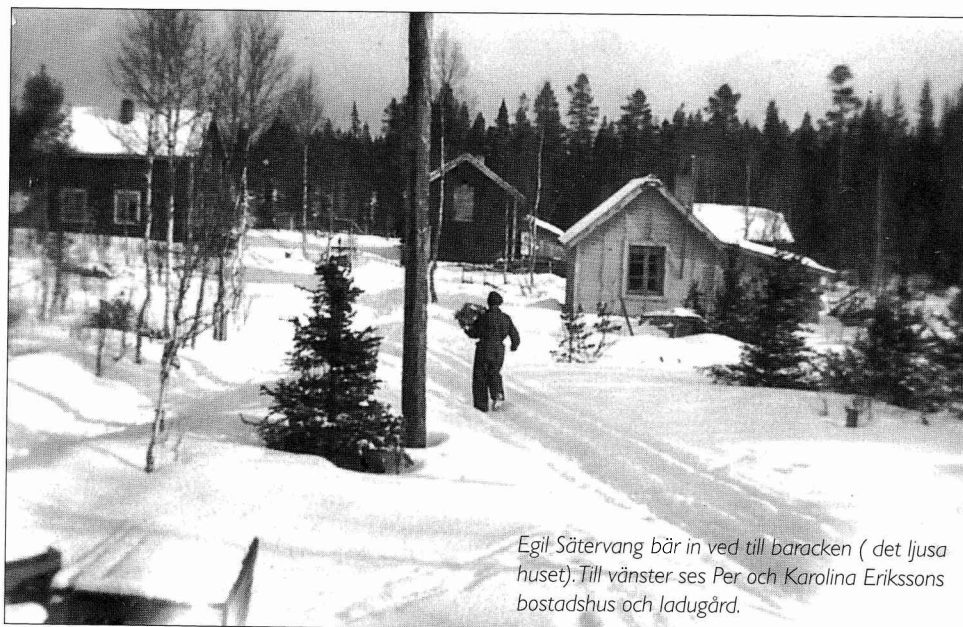

Tjärbränning vid Källbäcken

juli 1942 – december 1945

Erik Jönsson tömmer kol.

Egil Sätervang bär in ved till baracken (det ljusa huset). Till vänster ses Per och Karolina Erikssons bostadshus och ladugård.

Per och Karolina Eriksson byggde år 1936 upp ett arbetarsmåbruk, ett s.k. Per Albin-torp, vid Källbäcken. Marken var en avstyckning från Pers föräldrahem uppe i Göranberget.

Som andra småbrukare i trakten arbetade Per med kolning och skogsarbete under höstar och vintrar medan jorden fick sitt under vår och sommar. 1942 fanns tre barn i familjen – Sonja, Elof och Karin. Men skaran utökades med ytterligare en pojke i april samma år, då började saker hända vid Källbäcken.

Medan Karolina låg på Svegs sjukhus efter förlossningen, arbetade hennes systerdotter Dagny Andersson som ”piga” vid Källbäcken och hjälpte Per med skötseln av kor och barn. Hon berättar att Elof en kväll hade varit inne hos kolare Bergström, som bodde i en koja i närheten, denne hade skickat med honom en tidning och sagt: ”Gå hem till pappa och be honom läsa den

här mer än en gång.” Per läste tidningen ingående. Där stod bl.a. att läsa hur man kunde bygga upp tjärbränningsanläggningar och ta vara på den tjärved som fanns ute i skogarna. Trätjärnan behövdes bl.a. för att hålla Sveriges fiskeflotta i gång, då bristen på olja var stor under krigsåren.

Behövde kompanjoner

Per insåg att läget för en tjärbränningsanläggning vid Källbäcken var ypperligt. Det var nära till råvaran och järnväg fanns inom en kilometer för leverans av den färdiga produkten. Han blev så ivrig att han visade tidningen för Dagny och förklarade för henne vilken förträfflig idé tjärbränningen var. När Per sansat sig, kom han till insikt

om att han inte hade möjlighet att bygga upp anläggningen själv, utan behövde kompanjoner.

Han började gå runt i stugorna för att försöka övertyga någon att våga en satsning på en tjärbränningsindustri. Det visade sig dock att det var ringa intresse för tjärbränning i "Högarbyarna". Man ansåg att det hela var beroende av kriget och att detta kunde ta slut lika hastigt som det börjat. "Då skulle man stå där." En som tillfrågades hänvisade till Rudolf Hess, den tyske nazi-ledaren, som i maj 1941 hoppat fallskärm över Skottland, för att åstadkomma fredsförhandlingar mellan Tyskland och England. Om Hess fick gehör för sin idé skulle loppet vara kört med tjäran. Historien skulle dock utvisa att Per hade större framgång med sin idé, än Hess med sina visioner.

En god idé

Till slut frågade han Karolinas bror Erik, en idog småbrukare i Söderhögen, som begåvats med en god portion humor. Det var egenskaper som behövdes för att bygga upp ett företag.

Erik tyckte idén var god och ställde sig positiv till förslaget. Men de båda blivande företagarna insåg att deras plånböcker var för tunna i sammanhanget, man måste söka fler delägare. Valet föll på Erik Andersson, en jordbrukare i Klaxåsen, som var gift med Eriks och Karolinas syster Anna. Han skulle bli ett utomordentligt bra komplement. Fick man honom intresserad skulle det finnas tillgång till både hästar och arbetskraft, då Erik och Annas söner började komma i arbetsför ålder. Företaget skulle

dessutom få ett ekonomiskt sett något stabillare tredje ben att stå på.

Tre svågrar tog "språnget"

Erik Andersson tvekade inte länge sedan han fått planerna klargjorda för sig. Han var en jordens man, men var öppen för nya idéer och ansåg att tjärbränningen kunde vara ett bra komplement till jordbruket.

Så var de tre svågarna överens. Man kan tänka sig vilken lättnad Per kände, han var av den otåliga sorten som inte hade långt från tanke till handling. "Äntligen kunde äventyret börja!"

Nu stundade en hektisk tid, stubbar skulle

Det gick åt massor av stubbar för att tillverka tjära.

brytas, byggnaden för tjärbränningen uppföras, pengar lånas och utrustning köpas. Dessutom hade man höbärgning och djur att sköta.

Erik Andersson och Per reste till Valbo utanför Gävle och inköpte nödvändig utrustning för tjärbränningen. Firman som sålde varorna, svarade också för installation, murningsarbete o.s.v. Bertil Anteskog minns ännu när de båda kom tillbaka från sin affärsresa. Hur förhoppningsfull och brinnande för sin idé Per var. Nu skulle det inte dröja länge förrän tjäran började rinna.

Drog ut på tiden

Det skulle dock dra ut lite på tiden. Eftersom Erik Jönsson och Per var intensivt upptagna med uppförandet av byggnader, stubbrytning o.s.v. så blev ekonomin rejält ansträngd. Erik Andersson tog på sig en avverkning i Göranberget och satte in sonen Einar som körare.

Till julen 1942 fick man ut lite pengar för slitet i skogen. Summan delades mellan familjerna Eriksson, Jönsson och Andersson. På det viset kunde man unna sig lite extra även julen 1942. Händelsen visar hur intensivt familjerna samarbetade. Sannolikt blev Einars egen lön för mödan ringa.

Många olyckskorpar

Det var kanske inte så konstigt att ortsbefolkningen ställde sig ytterst tveksamma till hela företaget. Många olyckskorpar upphov sin stämman och gjorde det inte direkt lättare att rent mentalt orka med den första tiden. Lite moraliskt stöd fick man dock. Erik Andersson kom under en tågresan till Östersund i samspråk med Sven O. Persson. Han dristade sig till att fråga denne vad han trodde om tjärbränningsäventyret. "Tjärbränning tror jag på", blev svaret. Det var sannolikt ord som var välgörande. "Sven Persa" hade näsa för affärer och kom knappast med tomt prat. Men nog var det med verklig lättnad de tre fabrikerarna såg den första tjäran komma rinnande ur anläggningen.

Övergick till sprängning

Nu började ett rörligt liv vid Källbäcken, stubbar bröts i skogarna runt om. I början

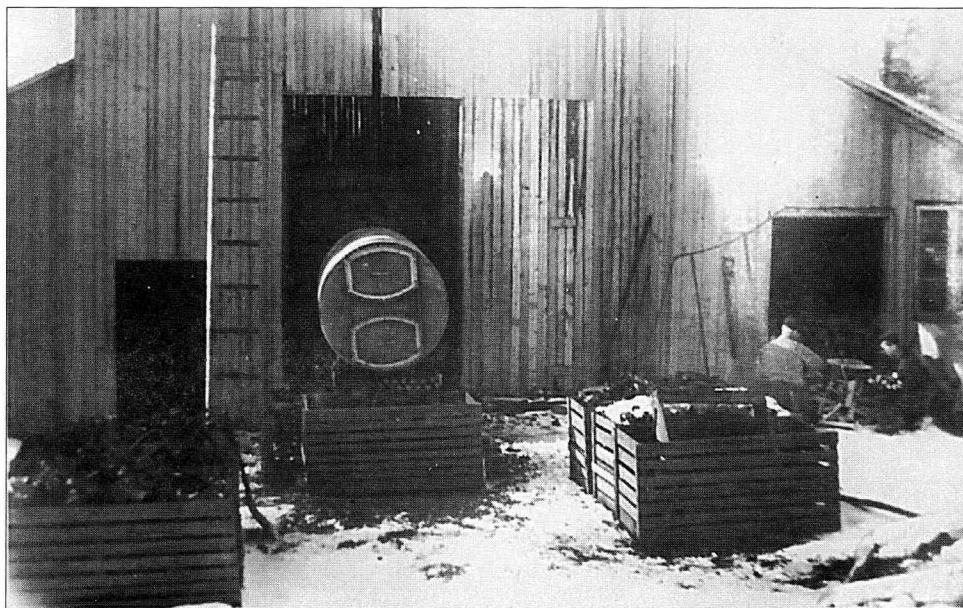
Gunnar Vallberg och Sven-Allan Andersson flankerar Egil Sätervang vid en stubbhög.

med hjälp av liggande stubbrytare som fästes i ett träd i närheten, och sedan sträcktes kättingen med hjälp av en spak (ett sorts spakblock). Metoden var dock mycket slit-sam, det krävdes rejäla kroppskrafter för att få loss stubbarna. Därefter skulle åbåket släpas till nästa stubbe. En skogsarbetare som hette Forsén lärde dock ut att man kunde spränga loss stubbarna med nitrolit. Det var en metod som hade många fördelar, dels blev arbetet lättare och stubbarna blev renare från jord, sprängkraften spräckte också stubbarna i lätthanterlig storlek.

Bröderna Tord och Helge Sjövall var anställda under hela tiden som tjärbränningen pågick vid Källbäcken. För det mesta arbetade de med stubbrytning, men ryckte även in vid fabriken – med kapning och klyvning av stubbar som huvudsaklig arbetsuppgift. Många var också de bönder som själva bröt stubbar på sina skogar och levererade direkt till fabriken. Det var många som under kortare perioder arbe-

tade med stubbrytning. Dels hade man sina jordbruk att sköta, och dels duggade inkallningarna till militärtjänstgöring i ganska tätt. Måhända hade man gjort fäderneslandet en större tjänst om man fått ägna sina krafter åt mat och tjärproduktion.

ter som behövde mest värme, vanligen den som sist ställdes i ordning för bränning. Av värmen bildades vattenångor – terpentin – som leddes ut till en särskild behållare. Även gas bildades, den styrdes tillbaka till ugnen och återanvändes som bränsle, därmed minskades vedåtgången avsevärt. Tjä-

En retorter står på kylning innan den ska tömmas på kol.

Kubikmeterstora stubbhögar

Stubbarna travades i högar om en kubikmeter, så att körarna kunde hitta dem i snön. Sedan kördes råvaran på vinterföret med häst direkt till fabriken där de kappades och klövs i lämplig storlek. Tjärveden travades in i plåttunnor, så kallade retortrar, så tätt som möjligt. Varje retorter rymde 2,15 kubikmeter och placerades bredvid varandra med ugnen i mitten.

Ugnen eldades med ved och värmen styrdes med hjälp av ett spjäll mot den retor-

ran brändes sedan ur veden av hettan och rann ner i särskilda kärl. Sedan all tjära pressats ur veden, lyftes retorten ut med hjälp av block, och fick svalna, varefter den tömdes på kol som nu var det enda som var kvar av tjärveden. Ungefär 150 liter tjära hade nu utvunnits ur varje retorter.

Tjärbränningen skedde i skift, så det rann tjära dygnet runt. Tjära, kol och terpentin kördes till Nederhögens järnvägsstation, för vidare transport till respektive kunder.

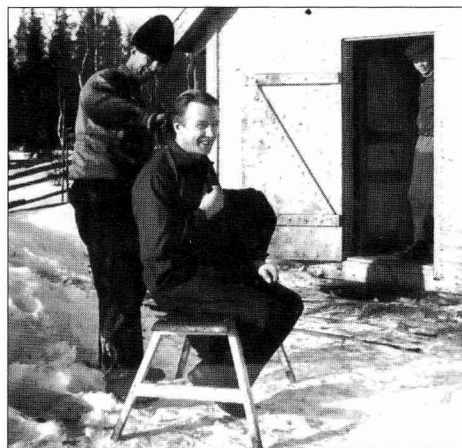
Tjäran av bästa kvalitet

Skogsföretaget Iggesund hade egna tjärbränningsanläggningar och en dag ringde Forstmästare Eriksson och gratulerade. Han hade tillgång till statistik från uppköparna av tjäran och kunde där se att den tjära som levererades från Källbäcken hade bästa kvalitén i hela Norrland. Åran för den bedriften får delas mellan samtliga inblandade, från de som bröt och levererade stubbar till kockorna som bidrog till att arbetsmoralen låg på en hög nivå. Den goda kvalitén på tjäran innebar också att man fick ett bättre pris på leveranserna och det var naturligtvis en sporre för hela företaget. Tjärbränningen vid Källbäcken hade också en viss betydelse för bygden då den skapade en del arbetstillfällen för ortsbefolkningen, vilket framgår av bokföringen.

Trångt om saligheten

I den barack som uppfördes åt arbetarna var det trångt berättar den första kockan, Dagny Jönsson som arbetade där. Hur många ligglägenheter där fanns minns hon inte, men hon låg i en nederslaf med sin farbror Sven i överslafan. Ett draperi att dra för sängen var den enda lyxen kockan hade, annars delade hon männens värld. Där var hästkörare och tjärbrännare lite hur som helst. Man torkade svettiga och blöta kläder, häst och tjärdoft blandades med matos, där var – så att säga – en rik atmosfär.

Erik och Frida Jönssons dotter Edith, var dock inte den som var rädd för lite trängsel med arbetarna. Hon följde gärna sin

Snygg ska man vara när man jobbar med tjärbränning tycker Erik Jönsson och "friserar" Egil Sätervang. Einar Andersson (Anteskog) väntar på sin tur.

pappa dit för att få sova hos honom, så lite familjeliv fanns det plats för.

Baracken byggdes senare ut så det blev lite bättre plats. Men den nya kockan, Paulina Frank, hade också hon bara platsen bakom draperiet för sig själv – så rättvist var det. Även ett stall för två hästar uppfördes.

De som arbetade med tjärbränningen höll sig trots dragig arbetsplats och dålig bostad helt friska från förkylningar, liksom hästarna, som fick spån i spiltorna från tjärveden. Sannolikt berodde detta på terpentångorna man andades in.

Verksamhet dygnet runt

Ja, så kan en tidningsartikel ställa till det. Småbruket Källbäcken hade på kort tid utvecklats till en arbetsplats där verksamheten pågick dygnet runt. Hästarna drog fram råvaran från skogen och forslade de färdiga produkterna till järnvägen. De tre

Salta killar och en söt tjej: Från vänster bröderna Bertil och Einar Andersson (Anteskog), systern Dagny som köcka, Ola Andersson och Erik Jönsson.

företagarna kunde nu glädjas åt att verksamheten gick bra även ekonomiskt. Man kunde betala av på sina skulder och känna lite trygghet i sin tillvaro.

Bertil Anteskog berättar att, en natt när han vaktade tjärbränningen, kom han på att han skulle spränga sönder några tjärstubbar med nitrolit. Smällarna väckte Per, som var en man med kort stubin, han kom ilande med raska steg. "De danne ge du faan i!", var hans kärnfriska budskap till den företagsamme ynglingen.

Trots dylika intermezzon och att arbetsmiljön var vad man kan kalla dålig, var stämningen god på arbetsplatsen, berättar Bertil vidare. Ägarna kom bra överens, och speciellt Erik Jönsson var med sitt lugna och vänliga sätt, en man som spred trivsel omkring sig.

Upphörde vid årsslutet 1945

I december 1945 upphörde tjärbränningen vid Källbäcken. Freden hade kommit till Europa och landets gränser öppnades för import av olja och kemiska impregneringsmedel, tjäran var inte längre så eftertraktad.

Erik Andersson koncentrerade sina krafter på jordbruket i Klaxåsen. Han moderniserade driften och var bl.a. den förste i byn som köpte traktor. Erik Jönsson återgick till skogsarbetet och skötseln av småbruket i Söderhögen. Per Eriksson sökte nya utmaningar. Han köpte ett jordbruk vid Storsjön i Ytterån och flyttade med sin familj dit.

Tjärfabriken vid Källbäcken.

Nu har snart sextio år gått sedan tjärbränningen startade vid Källbäcken, en epok i vår historia som de tre svågerna aktivt deltog i. Många frågor om deras tankar, drömmar och förhoppningar är obesvarade eftersom alla slutat sin jordevandring.

Skogen har återtagit det den förlorade under den tid tjäran brändes, snart är alla spår borta. Men nog susar det en minnesmelodi i trädkronorna när man besöker platsen.

Text:

Evald Eriksson, Ytterån

Produktion:

Sven-Erik Ohlsson, Nyköping

Layout:

Bengt-Åke Ohlsson, Nyköping